

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

ЕАН

МАРКОЗОВА Олена Олексіївна

ДИСЦИПЛІНОВАНІСТЬ ЯК СОЦІАЛЬНА ЯКІСТЬ ОСОБИ
/соціологічний аспект/

спеціальність 22.00.01 - методологія, теорія
і історія соціології

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата соціологічних наук

Харків - 1994

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському державному університеті.

Науковий керівник: кандидат філософських наук, доцент
Андрющенко Аліса Іллівна

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Попова Ірина Марківна

кандидат філософських наук, доцент
Співак Валентина Іванівна

Провідна організація: Харківський політехнічний
університет

Захист відбудеться " 26 " квітня 1994р. о 14 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 02.02.06 при
Харківському державному університеті за адресою:
310077, м.Харків, вул. Мироносицька І, ауд.28

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського
державного університету за адресою: 310077, м.Харків, пл.Свободи, 4.

Автореферат розісланий " 24 " березня 1994 р.

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

00810385 (P)

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доцент

ЛННБ ім. В. Стефаніка
АН України

Шеремет І.І.

I. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

I.1. Актуальність проблеми. Успіх змін в Україні, пов'язаних з переходом до нових політичних і економічних реалій, багато в чому буде залежати від активного ставлення людини до вирішень конкретних соціальних завдань. Сучасна соціально-політична ситуація ускладнює і принципово змінює спосіб життєдіяльності особи, потребує перетворення її життєвих позицій, формування системи соціально-значущих якостей.

Однією з основних якостей, яка виявляє внутрішнє ставлення особи до соціальних цінностей, визначає рівень її розвитку, є дисциплінованість. Вона виступає показником становлення особи, необхідною передумовою її творчого розвитку і самовдосконалення, сприяє формуванню високих моральних і ділових характеристик, є ядром активності та ініціативи.

В той же час, матеріали соціологічних досліджень свідчать про те, що між реальним рівнем дисциплінованості особи і вимогами суспільства до цієї особистої якості склалася явна невідповідність.

У зв'язку з цим, одним з головних завдань докорінного, якісного перетворення соціально-економічної системи є подолання протеріччя між потребою у становленні дисциплінованості як якості, яка виступає основою творчого самовдосконалення особи, та ставленням до дисциплінованості як до простої ретельності, що стало традиційним за роки панування командно-адміністративної системи.

Зростання потреби суспільства у такій якості особи, як дисциплінованість, усвідомлення необхідності підвищення дисципліни в усіх галузях суспільного життя обумовило вибір теми дослідження.

I.2. Ступінь наукової розробленості проблеми. Теоретичні та практичні аспекти дисципліни завжди викликали інтерес суспільствознавців, однак, в останні роки науковий інтерес до цієї проблеми значно зріс.

Багатогранність дисципліни як суспільного явища робить її об'єктом вивчення багатьох суспільних наук. Їй присвячують свої праці філософи /І.І.Абдурахманов, Н.В.Іванчук, Л.Н.Коган, В.І.Манешин, Г.В.Мокроносов, І.Ф.Некрасова/; соціологи /А.І.Добринін, Т.І.Заславська, І.М.Попова, В.А.Ядов/; економісти /І.М.Батіщев, В.Ю.Будавей, В.Ф.Васильєв, Б.П.Донцов, Л.С.Пекарський, А.М.Уманський/; юристи /А.А.Абрамова, П.Г.Васьков, Д.А.Гавриленко, В.М.Корельський/; психологи /В.В.Бойко, І.П.Волков, Є.С.Кузьмін, А.І.Ходаков/.

Проаналізувавши наукову літературу, автор прийшов до висновку, що досліджувана проблема не розроблена в достатній мірі. Існуючі методологічні та методичні підходи до визначення сутності дисциплінованості, форм її прояву і критеріїв вимірювання не дозволяють адекватно зафіксувати стан цієї соціальної реалії. Не став ще предметом самостійного наукового дослідження механізм формування дисциплінованості особи з метою пошуку найбільш ефективних шляхів її формування.

Крім того, у нових історичних умовах в Україні сутність категорії "дисциплінованість особи" зазнає істотних змін, наповнюється новими характеристиками. Потребують додаткового вивчення різні аспекти цієї проблеми, детерміновані новою соціально-економічною ситуацією.

І.З. Мета та задачі дослідження. Головною метою дослідження є теоретичний аналіз сутності дисциплінованості як соціальної якості особи, вивчення особливостей її становлення та функціонування в сучасних умовах, визначення шляхів перетворення дисциплінованості на внутрішню потребу особи.

Оскільки категорія "дисциплінованість особи" недостатньо розроблена як у теоретичному, так і у методичному планах, вивчення цієї проблеми потребує вирішення цілої низки задач.

1. Виникла необхідність уточнити поняття дисциплінованості як соціальної якості особи, конкретизувати теоретичні уяви про її природу, детермінанти та структуру.

2. Розглянути критерія і показники рівня розвитку цієї особистої якості.

3. Визначити нормативний тип дисциплінованої особи, що відповідає сучасним напрямкам і задачам суспільного розвитку.

4. Вивчити реальний рівень дисциплінованості особи та змодельвати тенденції її розвитку.

5. Розробити соціальну технологію удосконалення процесу формування дисциплінованості в умовах кризового соціуму, переходу від однієї соціально-економічної формації до іншої.

1.4. Предмет і об'єкт дослідження. Предметом дослідження є аналіз механізму формування дисциплінованості особи. Об'єктом дослідження обрані соціально-професійні групи робітників, що працюють в організаціях, заснованих на різних формах власності.

1.5. Теоретична та емпірична база дисертації. Методологічною основою та теоретичною базою дисертації є наукові праці філософів, соціологів, психологів, економістів, які присвячені вивченню проблем особи, діяльності, дисципліни, потреб, відповідальності, взаємовідносин особи та суспільства. Автор використовував діалектико-матеріалістичний підхід і системний аналіз при дослідженні проблем.

Емпірична частина роботи виконана на основі декількох соціологічних досліджень, які дозволили дати всебічний аналіз проблеми.

1.6. Новизна дисертаційного дослідження. До найбільш суттєвих положень можна віднести те, що:

- виявляючи сутність категорії "дисциплінованість особи", на відміну від загальноприйнятого трактування цього поняття як простої реальності, автор розглядає її як соціальну якість, що враховує сту-

піль усвідомлення особою необхідності прийняття цінностей, соціальних норм /правових, моральних, норм трудової регламентації тощо/ і ролевих наказів, що обумовлюють інтегрованість людини в систему конкретних суспільних відносин, реалізацію соціальних нормативів в практичній діяльності;

- розглядається критерій і показники вимірювання рівня дисциплінованості. Через складність досліджуваної якості виникла необхідність в комплексному критерії вимірювання її розвитку, що охоплює як об'єктивні, так і суб'єктивні характеристики останньої. Автор приходить до висновку, що рівень дисциплінованості особи визначається характером і спрямованістю ціннісної свідомості, ціннісних орієнтацій і соціальних установлень, які формуються на основі потреб та інтересів особи і проявляються в її реальних вчинках, поведінці, соціальній діяльності.

На рівні поведінки дисциплінованість виявляється у виконанні прийнятих і засвоєних людиною норм і ролевих наказів. В умовах поглиблення і загострення кризи всієї соціально-економічної системи зростає відповідальність особи за вибір такого варіанту поведінки, яка б сприяла зміцненню нових суспільних відносин. Тому справжня дисциплінованість в конкретних історичних умовах виявляється у поведінці, в основі якої лежить розуміння сутності соціальних процесів, які спрямовані на прогресивний розвиток суспільства;

- зроблена спроба визначити місце і роль дисциплінованості в системі інших якостей особи, ступінь її взаємозв'язку з такими особистими характеристиками, як ідейність, громадянськість, відповідальність тощо. Автор висловлює думку, що дисциплінованість особи завжди має чітку соціальну спрямованість, вирішальним чином впливає на формування і розвиток інших якостей особи;

- на основі типологічного аналізу рівня розвитку дисциплінованості

представників різних груп працівників розроблена соціальна технологія, спрямована на оптимізацію процесу формування дисциплінованості як соціальної якості особи.

I.7. Практичне значення дослідження визначається актуальністю проблеми та ступенем її розробленості і полягає в тому, що:

по-перше, методологічні та методичні розробки проблеми можуть бути основою вдосконалення механізму формування цієї якості;

по-друге, запропонована оптимальна модель дисциплінованої поведінки може бути використана як зразок при аналізі соціологічної інформації, вирішенні конкретних завдань управління та прогнозування поведінки людини. Аналіз детермінант дисциплінованої поведінки дозволяє визначити оптимальні умови формування дисциплінованості як особистої якості людини тощо;

по-третє, отримані результати дослідження можна використовувати з метою підвищення дисциплінованості особи в умовах переходу підприємств до нових форм господарювання, в системі підвищення кваліфікації управлінців, а також в навчальному процесі в курсах "Методологія і теорія соціології", "Соціологія особи", "Соціологія управління", "Соціологія праці".

Таким чином, є можливість і сенс використовувати результати дисертаційної праці в багатьох соціологічних дисциплінах та на їх перехрещенні, а також в практичній діяльності з метою оптимізації процесу формування свідомої дисциплінованості особи.

I.8. Апробація результатів дослідження. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження знайшли відображення в опублікованих працях, а також доповідалися на ряді науково-практичних конференцій:

"Духовна культура і формування особи" /Краснодар, 1989/; "Соціально-правові підстави функціонування вищої школи в умовах перебудови" /Харків, 1989/; "Питання активізації пізнавальної діяльності сту-

дентів у вивченні суспільних наук" /Харків, 1990/; "Гуманізація науки і освіти" /Харків, 1991/. Крім того, основні проблеми дисертації обговорювались на теоретичних семінарах кафедр соціології і соціології праці та управління Харківського державного університету.

I.9. Публікації. По темі дисертації опубліковано шість наукових праць. Загальний обсяг публікації складає I.I д.а.

I.10. Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається із вступу, двох глав, висновків і пропозицій, списку використаної літератури, додатків, містить 143 сторінки машинописного тексту.

II. ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі дається обґрунтування актуальності теми, показана ступінь наукової розробки проблеми, визначені мета та задачі дослідження, методологічна основа роботи, показана наукова новизна і практичне значення дисертації.

У першій главі "Методологічні, теоретичні та методичні проблеми дисциплінованості як соціальної якості особи" здійснюється аналіз теоретичних розробок з проблеми дисциплінованості особи, розглядається сутність названої категорії, її структура, механізм формування і критерій вимірювання рівня сформованості цієї особистої якості. Розглядається взаємозв'язок дисциплінованості з іншими соціальними якостями особи та закономірність зростання ролі і значення свідомої дисциплінованості в сучасних умовах.

У другій главі "Умови та фактори, що зумовляють формування дисциплінованості як особистої якості" аналізується вплив суспільних змін, пов'язаних з формуванням нових економічних, соціальних і політичних структур, характерних для України в сучасних умовах, на формування дисциплінованості як особистої якості.

На основі великого емпіричного матеріалу, одержаного внаслідок соціологічних досліджень, проведених як вченими лабораторії

конкретно-соціологічних досліджень ХДУ, так і безпосередньо автором на підприємствах різної форми власності, аналізується реальний рівень дисциплінованості особи і розробляється соціальна технологія, спрямована на оптимізацію процесу формування свідомої дисциплінованості.

У висновках дисертації підводяться підсумки дослідження, пропонуються практичні рекомендації по активізації процесу підвищення дисциплінованості особи в умовах переходу України до нових соціально-політичних відносин.

III. ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ І ВИСНОВКИ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

3.1. Пропонується нова трактовка категорії "дисциплінованість особи".

На відміну від традиційного підходу, автор розглядає цю категорію в єдності її зовнішніх і внутрішніх проявів, об'єктивних і суб'єктивних характеристик.

В той час, коли в нашому суспільстві переважали командно-адміністративні методи управління, у трактуванні поняття "дисциплінованість" панував однобічний підхід, який, обмежуючи її характеристику додержанням норм, правил, регламентуючих поведінку особи, зводив її сутність до підпорядкування суб'єктів діяльності соціальним нормам дисципліни.

Така трактовка дисциплінованості розкривала лише одну з її характеристик. Додержання норм дисципліни виступає необхідним компонентом дисциплінованості, але не передає всього змісту цього складного поняття. Автор вважає, що сутність дисциплінованості особи найбільш повно розкриває її внутрішній стан, який виявляє мотиви додержання норм дисципліни.

Соціологічний підхід дозволив дати комплексний, системний аналіз даної якості, розкрити соціальну спрямованість, функції, місце

ї роль у регульванні поведінки особи в системі суспільних відносин.

Існування будь-якого соціального об'єднання людей неможливо без установа і виконання певних правил, що регулюють їх поведінку в процесі соціальної діяльності та забезпечують єдність, погодженість дій. Регулювання діяльності колективів і соціально-значущої поведінки окремих їх представників здійснюється за допомогою соціальної дисципліни, а дисциплінованість кожної особи в кінцевому результаті забезпечує підтримку, зміцнення, стабільність конкретної соціально-економічної системи. Іншими словами, соціальна дисципліна виступає механізмом управління людьми з боку суспільства, який приводить поведінку окремих індивідів у відповідність з інтересами суспільства.

Так, наприклад, адміністративно-командній системі організації суспільної праці і обумовленому нею типу дисципліни відповідала дисциплінованість страху та сліпого підкорення. Саме така дисциплінованість була опором існуючого ладу.

Перехід до нових соціально-економічних відносин передбачає зміну історичного типу дисциплінованості, її характеру та соціального змісту. При цьому слід урахувати, що моральна цінність дисциплінованості особи знаходиться в прямому взаємозв'язку з характером тих соціальних задач, засобом досягнення яких вона виступає. Тому справжня дисциплінованість в конкретних історичних умовах виявляється у поведінці, спрямованій на прогресивний розвиток суспільства, організації.

В умовах поглиблення і загострення кризи всієї соціально-економічної системи зростає відповідальність особи за вибір такого варіанту поведінки, який би сприяв не тільки руйнуванню старого суспільно-економічного устрою, командно-адміністративної системи, але й допомагав становленню нових суспільних відносин, що вимагає певного рівня соціальної зрілості особи, розуміння сутності сьогоденних со-

ціальних процесів і явищ.

3.2. Дається аналіз місця та ролі дисциплінованості в системі інших якостей особи.

В науковій літературі дисциплінованість, як правило, відносять до ділових характеристик особи, ставлячи її в один ряд з сумлінністю, ретельністю, точністю тощо, чим практично обмежують її функціонування сферою трудової діяльності.

Проаналізувавши ставлення особи до матеріальних і духовних феноменів, засіб її життєдіяльності, автор дійшов висновку, що дисциплінованість проявляється в усіх без винятку соціальних сферах: політичній, економічній, духовній тощо. Маючи чітку соціальну спрямованість, вона виступає тією базовою якістю, яка сприяє формуванню соціально-важливих характеристик людини, дозволяє їй повністю реалізувати свої можливості як цілісної особи.

Найбільш повно соціальна спрямованість дисциплінованості виявляється при аналізі її взаємозв'язку з такими особистими характеристиками, як ідейність і громадянськість, бо саме в них відображається та провідна роль, яку відіграють в житті особи її світогляд, ідеали, політичні погляди та переконання.

Автор вважає, що дисциплінованість тісно пов'язана з громадянськістю та ідейністю тому, що всі ці якості свідчать про ставлення людини до суспільства в цілому, про ступінь прийняття соціальних цінностей та норм. Дисциплінованість, так само як ідейність і громадянськість, характеризує ставлення особи до існуючого державного та суспільного устрою, до своїх обов'язків, може мати різну соціальну спрямованість.

3.3. Використовуючи діяльний підхід, автор розглядає механізм формування дисциплінованості як соціальної якості особи.

Зважаючи на те, що дисциплінованість особи завжди проявляється тіль-

ки через діяльність, яка є практично-предметним перетворенням об'єкту, якому передую його освоєння на рівні свідомості, що знаходить відображення у визначені цілей, намірів, задумів тощо, автор робить висновок про неможливість характеристики цієї якості як єдності зовнішнього і внутрішнього без урахування специфіки інтересів, потреб, ціннісних орієнтацій, що мотивують поведінку особи.

Дисциплінованість проявляється в єдності помислів і дій особи, тому процес перетворення перших у другі правомірно розглядати як механізм формування цієї якості. При цьому головну роль в формуванні дисциплінованості особи виконують засвоєні цінності, тому що реалізація однакових цілей та планів може мати різний життєвий зміст, ціннісне значення. Так, в основі дисциплінованості може лежати необхідність зберегти працю, престижні міркування або визнання її внутрішньої цінності, що забезпечує можливість самореалізації особи. Саме цінності визначають зміст, характер і спрямованість дисциплінованості особи, виявляють соціальну сутність її діяльності.

3.4. Розглядається діалектика взаємозв'язку об'єктивних і суб'єктивних, зовнішніх і внутрішніх умов і факторів в механізмі формування дисциплінованості як особистої якості.

Суб'єктивна за формою прояву, дисциплінованість зумовлена об'єктивними обставинами життєдіяльності індивіду. Об'єктивною підставою формування дисциплінованості особи виступає характер суспільних відносин і способ розподілу матеріальних благ. Дисциплінованість детермінована плюралізмом форм власності, рівнем демократизації усіх сфер життєдіяльності суспільства в цілому і трудових організації зокрема, потребою суспільства у додержанні дисциплінарних норм, станом суспільної організації праці тощо.

Враховуючи вплив соціального середовища на формування дисциплінованості, автор в той же час підкреслює значення суб'єктивних, внут-

рішніх детермінант і не погоджується з розповсюдженим в період застою структурно-функціоналістичним підходом до аналізу особи, який розглядав її тільки як продукт системи.

Безперечно, соціальне середовище має великий вплив на становлення дисциплінованості особи, однак цілком очевидно, що її рівень, характер не є безпосереднім наслідком об'єктивних обставин, бо люди, які працюють в однакових умовах, можуть по-різному ставитися до своїх обов'язків і вимог дисципліни. Формування дисциплінованості - це складний процес двобічного зв'язку між об'єктивними умовами та індивідуальними особливостями людини, спрямованими на її самоствердження. В цьому процесі неможна зменшувати ролі особистого самовдосконалення. Автор наполягає на тому, що без цілеспрямованої праці над собою, розвитку самосвідомості неможливо становлення самодисципліни, самостійної та відповідальної особи.

Таким чином, соціальну життєдіяльність індивіда необхідно розглядати як органічну єдність соціального та індивідуального, а дисциплінованість особи - як результат взаємозв'язку, взаємодії суспільного та індивідуального в розвитку людини.

3.5. Аналізується вплив нових суспільних реалій на формування дисциплінованості особи.

Сучасний етап розвитку України характеризується опівношенням різних типів соціальних відносин: залишків командно-адміністративної системи та нових соціально-економічних структур.

Негативні тенденції попереднього суспільного устрою відбиваються на всіх сферах суспільного життя, стають причиною деформації психології людей, їх свідомості та поведінки. Дисциплінованість особи і ставлення до праці в цілому стали складовою частиною цих деформацій.

В межах командно-адміністративної системи особисті інтереси про-

тиставлялися суспільним та ігнорувалися як несуттєві. Необхідність застосування методів переконання та інших соціально-психологічних засобів впливу на людину лише проголошувалися, а на практиці замінялися адміністративним примусом. Тривале відчуження працівників від засобів виробництва та продуктів їх праці супроводжувалося пригнічуванням ініціативи та самостійності, сприяло становленню конформізму, зростанню соціальної апатії і привело до втрати людьми поваги до особистої праці. В суспільстві утвердилася модель дисципліни, в якій свідоме виконання встановлених норм підмінювалося зовнішньою ретельністю, бездумним підкоренням наказам зверху. В кінцевому результаті, все це призвело до зниження творчого потенціалу, інтересу до проблем суспільства та колективу, перетворило трудівників у простих виконавців. Хоч в офіційній ідеології й декларувалась необхідність дисциплінованості як свідомої якості особи, в реальному житті її зміст, рівень і характер відповідали потребам існуючих суспільних відносин.

В сучасних умовах залишки попередньої системи та недостатній розвиток нових політичних та економічних структур продовжують негативно впливати як на ставлення людей до праці в цілому, так і на формування свідомої дисциплінованості зокрема.

Автор приходить до висновку, що сьогодні ще не існує сприятливих умов для формування свідомої дисциплінованості, бо порівняльний аналіз свідчить про перевагу в суспільстві особи, для якої характерна зовнішня дисциплінованість, орієнтація на діяльність тільки в межах встановлених норм і недостатню сформованість свідомої дисциплінованості, що підтверджує відсутність орієнтації на активність, творчість, тощо.

3.6. Дасться типологічний аналіз рівня дисциплінованості різних соціально-професійних груп працівників.

Проведений на основі комплексного критерію, запропонованого автором, типологічний аналіз виявив наявність суттєвого протиріччя між реальним рівнем дисциплінованості особи і вимогами суспільства до цієї якості.

Соціологічна інформація свідчить про нерівномірність розвитку дисциплінованості в сучасних умовах: тільки 19% опитаних сприймають дисциплінованість як внутрішню цінність, віддають праці свої сили і знання, не допускають порушень норм трудової діяльності. Найбільшій кількості респондентів /64%/ властива формальна дисциплінованість, а 17% опитаних характеризуються низьким рівнем розвитку цієї якості.

Таким чином, переважаючим типом працівника є не орієнтований на реалізацію своїх суттєвих сил виконавець, який додержується норм дисципліни переважно під впливом зовнішнього примусу.

3.7. Вивчається місце та роль специфічних умов і факторів в формуванні дисциплінованості особи.

Соціологічний аналіз виявив, що суттєвою детермінантою в формуванні дисциплінованості особи виступає форма власності підприємства, в межах якої створюються принципово різні специфічні умови та фактори самореалізації особи.

Виробничі організації, які базуються на нових формах власності, більш пристосовані для функціонування в умовах ринкових відносин, мають більші можливості оперативного реагувати на соціально-економічні зміни в суспільстві.

В той же час, через об'єктивні обставини, перебудова соціально-економічних відносин в державному секторі економіки іде значно повільніше. Внаслідок цього робітники державних підприємств гостріше відчують протиріччя перехідного періоду, негативний вплив кризової ситуації – явного та прихованого безробіття, зниження реальних прибутків, погіршення умов праці, відсутність можливостей для відпочинку

тощо.

Оскільки дисциплінованість людини є своєрідною реакцією на умови життєдіяльності, не дивно, що робітники державних підприємств виявили більш низький рівень дисциплінованості.

Погіршення їх стану в умовах кризового соціуму, відсутність умов професійної самореалізації в трудовій організації сприяє зростанню відчуження, руйнуванню цілісності особи, виникненню протиріч в її внутрішній структурі, втраті соціальних орієнтирів, що виявляється як у відкритих конфліктах /в тому числі страйках/, так і в менш драматичних формах, пов'язаних з порушенням дисциплінарних норм праці.

В той же час слід підкреслити, що і в організаціях, заснованих на нових формах власності, виникають протиріччя в становленні дисциплінованості особи.

В умовах масового згорання виробництва в державному секторі, безробіття керівники нових підприємств мають можливість домагатися дисциплінованої поведінки підлеглих не за рахунок посилення соціальних заходів, а лише економічним примусом. Тому замість очікуваного поширення демократичних починань, виробничої самостійності працівників ми зіштовхуємося з посиленням авторитарних тенденцій, що в свою чергу знижує задоволеність людей виробничою діяльністю, сприяє зростанню соціального напруження, а відносно високий рівень дисциплінованості, як і раніше, ґрунтується на зовнішньому примусу: боязні позбутися роботи, втратити премії тощо.

3.8. Фіксується протиріччя в структурі особистих характеристик респондентів, що проявляється в стійкій тенденції розходження між орієнтацією на дисциплінованість як соціально-значущу якість і її реалізацією в реальній поведінці.

Результати дослідження показали, що більша кількість опитаних визнає цінність соціально-значущої поведінки і в той же час критично

оцінює рівень дисципліни в своїх колективах, підкреслює її значне зниження останнім часом.

Така ситуація виникає через те, що люди, розуміючи цінність дисциплінованого ставлення до праці, стикаються з такою реальною ситуацією, яка не сприяє реалізації їх установлень. Значні розходження між необхідними і дійсними умовами трудової діяльності є однією з причин того, що відбувається порушення цілісності особи, зокрема формування дисциплінованості як соціальної якості. Прийняття дисциплінованого ставлення до праці лише на ціннісному рівні не забезпечує перетворення її у внутрішню потребу. Це веде до того, що поведінка особи коректується ситуативними мотивами, що в кінцевому результаті породжує недисциплінованість, байдуже ставлення до праці, знижує задоволення своїм життям.

В умовах невизначеної, кризової ситуації відбувається злам усієї системи цінностей, соціальних норм, виникає протиріччя між цінностями, які декларує суспільство, і реальними можливостями їх реалізації. Це відбувається на внутрішній структурі особи, сприяє формуванню у неї несумісної системи цінностей, породжує протиріччя між ціннісними орієнтаціями /на самодисципліну та інші соціально-значущі якості/ і реальною поведінкою людини в процесі діяльності.

3.9. Аналізуються суб'єктивні причини, що обумовлюють недисциплінованість працівників.

Соціологічні дані свідчать про те, що основні причини, які викликають особисту недисциплінованість, мають соціальну основу. Пояснюється це тим, що загальносоціальні умови, які впливають на формування дисциплінованості особи, змінюються на краще дуже повільно. Люди, які знаходяться під безперервним впливом негативних факторів, постійно зіштовхуються з некомпетентністю влади, бачать неефективну господарську та соціальну політику, втрачають віру в можливість пози-

тивних змін.

Ускладнюється ситуація тим, що люди суб'єктивно не готові до подолання сьогочасних труднощів. Втрата соціальних орієнтирів веде до неадекватної оцінки ситуації, вибір конструктивної поведінки підмінюється критикою взагалі, вибухом емоцій, що сприяє порушенню дисциплінарних норм.

Внаслідок цих причин, більшість респондентів /37.8%/ пояснюють особисту недисциплінованість соціальною апатією, незадоволеністю працею в цілому /33.2%/, невпевненістю в завтрашнім дні /28.7%/.

3.10. Пропонується соціальна технологія формування свідомої дисциплінованості особи.

Соціальна технологія формування дисциплінованості як особистої якості передбачає удосконалення всієї системи як об'єктивних - загальних і специфічних, так і суб'єктивних умов і факторів життєдіяльності людини в суспільстві.

Об'єктивною підставою цього процесу є удосконалення суспільних відносин та засобів розподілу матеріальних цінностей. Тому в основі формування свідомої дисциплінованості особи лежить докорінна зміна існуючого засобу виробництва та його структурних елементів.

Плуралізм форм власності, затвердження нових умов господарювання повинні забезпечити вільний розвиток підприємництва, виникнення системи соціально-економічних регуляторів діяльності людей, які сприятимуть формуванню соціально-цінних якостей особи, розкріпаченню її здібностей.

Зміни в суспільстві в першу чергу повинні бути спрямовані на посилення соціальної орієнтації економіки. Необхідно створити ефективну систему працевлаштування, забезпечити допомогу безробітним, тим, хто опинився за межею бідності, організувати курси навчання та перепідготовки кадрів, створювати додаткові робочі місця тощо.

Автором зроблена спроба урахувати специфічні особливості формування дисциплінованості на підприємствах та в організаціях, які базуються на нових формах власності.

В сучасних економічних умовах скорочуються функції держави як суб'єкта соціальної політики, бо частково вони переходять до нових суб'єктів – орендних, сумісних, приватних та кооперативних підприємств і організацій. Тому останні повинні більш ретельно підходити до використання в соціальній політиці комплексних механізмів стимулювання свідомої, дисциплінованої поведінки працівників, які передбачають не лише підвищення оплати праці, але й поліпшення її умов, організації, змісту, створення можливостей професійного зростання, використання ефективного матеріального та морального стимулювання, створення в колективі атмосфери творчості тощо.

При здійсненні соціальної політики слід ураховувати всевітній досвід, використовувати нові механізми і такі форми заохочення сумлінної праці, як часткова оплата житла, групове стимулювання через створення кращих умов праці, побуту та відпочинку, проведення культурних заходів за рахунок підприємства та інше.

Крім цього, автор підкреслює, що без захисту правом вільної та незалежної особи неможливе формування свідомої дисциплінованості та інших соціально-цінних якостей. Крім гарантії традиційних прав та свобод в умовах демократизації суспільства людина повинна мати можливість захисту своїх економічних та соціальних інтересів у будь-якій формі.

В свою чергу права людини повинні базуватися на стабільній економічній та державній основі, в якій людина виступає не відчуженим від власності виконавцем наказів, а хазяїном, здібним реалізувати свої інтереси та потреби у вільній взаємодії з іншими людьми.

Таким чином, демократизація та гласність, заміна вертикальних

зв'язків на горизонтальні, погодженість суспільних, колективних і особистих інтересів та формування на цій підставі громадянського суспільства та правової держави повинні поставити людину в нові умови, вплинути на розвиток соціально-цінних якостей.

Суб'єктивною підставою формування дисциплінованості як соціальної якості особи в умовах недостатнього розвитку ринкових структур, кризового соціуму, які здержують формування дисциплінованості нового типу, є усвідомлення особою необхідності переоцінки всієї системи цілей і цінностей, соціальних орієнтирів, освоєння нових знань, умінь, навиків життєдіяльності, вироблення якостей, які забезпечать самореалізацію особи в сучасних обставинах.

ІУ. ОПУБЛІКОВАНІ ПРАЦІ

Основні положення дисертації опубліковані в наступних працях автора:

1. Маркозова О.О. Роль духовної культури личности в формировании самодисциплины// Матеріали регіональної наукової конференції "Духовна культура і формування особи". - Краснодар: Державний інститут культури, 1989. - С. 123 - 124.
2. Маркозова О.О. Механизм формирования самодисциплины студентов// Матеріали обласної науково-практичної конференції "Соціально-правові підстави функціонування вищої школи в умовах перебудови". - Харків: Обл. поліграфвидавництво, 1989. - С. 35 - 36.
3. Маркозова О.О. Формування самодисципліни як засіб активізації пізнавальної діяльності студентів// Тези доповідей республіканської науково-методичної конференції "Питання активізації пізнавальної діяльності студентів у вивченні суспільних наук". - Харків: Автомобільно-шляховий інститут, 1990. - С. 19 - 20.
4. Маркозова О.О. Ценностное сознание и дисциплинированность личности// Соціально-правові підстави функціонування вищої школи в умовах

- перебудови. - Деп. Нії ВШ № 609 - 90 від 11 березня 1990р. - 0.5п.а.
5. Маркозова О.О. Гуманізація общества - важнейший фактор формирова-
 ния сознательной дисциплинированности личности// Матеріали науково-
 методичної міжвузівської конференції "Гуманізація науки і освіти".-
 Харків: Держуніверситет, 1991. - С. 102 - 103.
6. Маркозова О.О. Ценности и их роль в формировании дисциплинирован-
 ности личности / Збірник наукових праць аспірантів Харківського дер-
 жавного університету. - Харків, вид-во "Онона" при ХДУ, 1993. -
 С.181 - 185.

С.М.Ш.

Підписано до друку 15.02.94 формат 60 x 84 I/6

Папір друк. Друк офсетний. Умов.друк.арк.І.

Тир. 70 прим. Зак. 401

Тип. УВД Х/О ул.Малиновського, 5

Handwritten text at the top of the page, possibly a title or header, which is mostly illegible due to fading and bleed-through.

1100 1104

AB 29.715